

TOMÁŠ STRÁŽAY

A VISEGRÁDI NÉGYEK ÉS A NYUGAT-BALKÁN – AZ INSPIRÁCIÓ ÚJ FORRÁSAINAK NYOMÁBAN

Dolgozatomban néhány olyan területet vizsgálok meg, ahol a Visegrádi Csoport a Nyugat-Balkán számára inspirációként szolgálhat. A cikk első része azokkal a különféle indítékokkal foglalkozik, melyek a Visegrádi Csoport nyugat-balkáni jelenlétét meghatározzák. A második rész a két térség között meglévő szembetűnő különbségekre mutat rá, melyek a *know-how* átadásának is akadályát képezhetik. A harmadik részben az inspiráció néhány konkrét forrását veszem sorra, kiemelt figyelmet szentelve a Nemzetközi Visegrádi Alap szerepének.

Miért pont a Nyugat-Balkán?

Az az állítás, miszerint a visegrádi négyeknek az EU nyugat-balkáni politikájának kialakítása során jobban ki kellene használnia komparatív előnyeiket, mára szinte közhellyé vált. Senki sem kételkedik abban, hogy a demokratikus átmenet és a piacgazdaság kiépítése, valamint a csatlakozási tárgyalások során szerzett egyedülálló tapasztalatok az átalakulás hasonló kihívásaival szembesülő nyugat-balkáni országok számára hozzáadott értékkel bírnak. A Nyugat-Balkán országaival való együttműködés melletti érveket az alábbi pontokba foglalva összegezhetjük:

A Nyugat-Balkán mint külpolitikai prioritás. Kedvező körülmény, hogy a négy visegrádi ország közül háromban – Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában – a Nyugat-Balkánt a külpolitika egyik legfontosabb prioritásaként kezelik.

Nyitott kapuk politikája. A V4 országok mindig is egyetértettek abban, hogy az unió kapuit nyitva kell tartani, továbbá abban is, hogy az EU-tagság szempontjából a Nyugat-Balkán országai a legfelkészültebbek. A nyitott kapuk politikájának fenntartása alapvető feltétele annak, hogy a nyugat-balkáni programok a visegrádi keretek között tovább fejlődhessenek.

Unió jelenlét. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az unió tevékenységének egyik fókuszja éppen a Nyugat-Balkán, amely az EU külpolitikájának egyik alapvető prioritása, bővítési politikájának pedig elsődleges célpontja. A visegrádi négyek – melyek egyben az EU-nak is tagjai – nem elégedhetnek meg az uniós fősodor passzív követésével; saját kezdeményezéseikkel és elképzeléseikkel kell tevékenyen alakítaniuk az unió régióra vonatkozó politikáit.

A gazdasági együttműködés kihívásai. Megkockáztatható a kijelentés, hogy a visegrádi négyek gazdasági jelenléte a nyugat-balkáni piacokon a legkevésbé sem kielégítő. Másképpen fogalmazva: a Nyugat-Balkán országainak fejlődő piacai, valamint a jelenleg is zajló privatizációs folyamat óriási lehetőségeket kínálnak a V4 országainak, s ezért a gazdasági diplomácia kiterjedtebb térségbeli alkalmazására lenne szükség. A kereskedelem és a befektetések terén a V4 országok között meglévő természetes versenytől függetlenül nyugat-balkáni gazdasági stratégiáik bizonyos fokú egyeztetése valamennyiük számára előnyös lehet.

Hasznosítható tapasztalatok. A Nyugat-Balkán országai hasonló átalakulási és integrációs kihívásokkal szembesülnek, mint pár évvel korábban a Visegrádi Csoport államai. Az egyes országok tapasztalatai mellett a regionális kezdeményezés modelljeként maga a Visegrádi Csoport is egyedülállónak számít, tapasztalatai ezért ugyancsak hasznosíthatóak a Nyugat-Balkánon. E tapasztalatok átadásában jelentős szerepet játszhat a Visegrádi Csoport együttes fellépése.

Kulturális közelség. Bár a visegrádi négyek közül egyedül Magyarország határos a Nyugat-Balkán országaival, a kulturális és nyelvi közelség miatt a nyugat-balkáni országokat a másik három visegrádi ország is *de facto* szomszédnak tekinti. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Horvátország és Montenegró a V4 országok polgárai számára vonzó utazási célpontnak számítanak a szabadságolási időszakban.

A regionális megközelítés szükségessége. Az elmúlt években a V4 tagjainak figyelme inkább egy-egy nyugat-balkáni országra, és kevésbé a régió egészére terjedt ki. Ezen változtathat a regionális együttműködés visegrádi modellje, amely – mint azt a *Hasznosítható tapasztalatok* gondolatnál is említettem – inspiráció forrásául szolgálhat a Nyugat-Balkán számára. Másfelől, a nyugat-balkáni országok maguk is érdeklődnek a V4 tapasztalatai iránt. Már ma is létezik a *know-how* egyik térségből a másikba történő „export”-ja. A visegrádi négyek voltak a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement, CEFTA) alapító tagjai; a Nyugat-Balkánon ma ugyanez CEFTA 2006 néven működik. Afelől sem lehet semmi

kétség, hogy a regionális szabadkereskedelmi övezet létrehozása hozzájárul a nyugat-balkáni államok felkészüléséhez az egységes európai piachoz való csatlakozásra.

Hasonlóságok nyomában (rámutatva a különbségekre)

Kézenfekvőnek tűnik azt gondolni, hogy a V4 és a Nyugat-Balkán közötti sok hasonlóság kellőképpen meggyőző. Mégis, az együttműködés alapjául szolgáló tényezők jobb megértése érdekében talán hasznos számba venni a legjelentősebb különbségeket is:

Etnikai sokféleség. A Nyugat-Balkán országai etnikailag sokkal heterogénebbek, mint a V4 országok – bár Szlovákia talán ebből a szempontból kivételnek tekinthető. A Nyugat-Balkán etnikailag leghomogénebb állama Albánia, az országok nagy többsége azonban etnikai értelemben sokszínű.

Otthonukból elűzöttek. A háború egyik szomorú következménye, hogy számos, különböző etnikai háttérű menekültcsoport mind a mai napig átmeneti körülmények között, hazájától távol kénytelen élni. S bár a nemzetközi közösség a kiemelt feladatok között tartja számon hazatérésük kérdését, a hazatérési folyamat sajnos még mindig nagyon lassú. A menekültek egy másik fontos csoportja a belső menekülteké, amelyek ugyancsak feszültségeket generálhatnak az egyes országokon belül.

Állami szuverenitás szemben az önrendelkezés jogával. A térség egyes országainak kétoldalú kapcsolatait egy korábbi tartomány végső státuszával (Koszovó), illetve egy „*de facto* protektorátus” (Bosznia-Hercegovina) kétséges jövőjével kapcsolatos bizonytalanság terheli meg. Mindkét esetben az állam területi egysége és szuverenitása, illetve az egyes etnikai csoportok jogai állnak szemben egymással.

Befejezetlen államépítési folyamat. A Visegrádi Csoporttal ellentétben a Nyugat-Balkán országaiban az államépítés befejezetlensége továbbra is problémát jelent. Mindenekelőtt Koszovót kell említenünk, de Bosznia-Hercegovina ugyancsak felhozható példaként. Ebből következik, hogy a nemzetközi közösség intenzív térségbeli jelenlétét az érintettek továbbra is elkerülhetetlennek tartják.

A gazdasági fejlődés nagyfokú különbségei. A V4 országokkal ellentétben a Nyugat-Balkán államainak gazdasági fejlődésében mutatkozó különbségek máig nagyon jelentősek. Miközben Horvátország GDP-je a V4 országok

GDP-jéhez mérhető, Albánia Európa legszegényebb országai közé tartozik. Szerbia vagy Bosznia-Hercegovina gazdasága szintén súlyos problémákkal küzd, melyek közül kiemelhetjük az alacsony termelékenységet és a magas munkanélküliséget.

Közeledés az unióhoz és a NATO-hoz – eltérő ütemben. Míg a visegrádi országok között Szlovákia volt az, amelyik az integrációs folyamat során szomszédaitól lemaradt, a Nyugat-Balkánon a helyzet sokkal összetettebb. Az uniós csatlakozási tárgyalásokat ez ideig egyedül Horvátország fejezte be. A NATO-tagság tekintetében a helyzet nagyon hasonló – az elmúlt húsz év során csak Albániának és Horvátországnak sikerült a szövetség tagjává válnia.

A V4 mint az inspiráció forrása

A V4 és a Nyugat-Balkán közötti különbségek iménti számbavétele után nyilvánvaló, hogy a regionális együttműködés visegrádi modelljének egy az egybeni exportjáról nincs értelme beszélni. Másfelől viszont kétségtelen, hogy lehetnek olyan területek, ahol a V4 inspirációt nyújthat. Mielőtt ezekre rátérnék, érdemes azonban ráirányítani a figyelmet a V4 tapasztalataiból leszűrhető néhány tanulságra.

A hatékony regionális együttműködés fontos előfeltétele mindenekelőtt, hogy legyenek közös értékek és közös érdekek. Ellenkező esetben előfordulhat, hogy egyes országok – a többieket maguk alá gyűrve – saját érték- és érdekrendszerük révén uralni akarják a térséget. E téren a V4 kétségtelenül követendő példaként szolgálhat.

A regionális együttműködést megerősítő másik fontos tényező a regionális identitás. Érdemes tehát egy olyan jól ismert és felismerhető regionális „védjegy” létrehozásán dolgozni, amely pozitív üzenetet hordoz külföldön. S bár a V4 imázsa soha nem volt olyannyira negatív, mint a Nyugat-Balkáné, a V4 mégis sokat tett annak érdekében (különösen közös projektek vagy kulturális fellépések révén), hogy az előítéleteket és sztereotípiákat legyőzze.

A V4-ben vezérelv a szolidaritás, és ennek ugyanígy kellene lennie a Nyugat-Balkánon is. A gyakorlatban ez azt is jelenti, hogy az integrációs folyamatokban legelőrébb tartó országoknak késznek kell lenniük arra, hogy tapasztalataikat megosszák a hátramaradottakkal.

A nyugat-balkáni országok ihletet meríthetnek a V4 keretében megvalósuló konkrét együttműködési formákból is. Többek között olyan területek említhetők itt különösen, mint a határ menti együttműködés, a politikai álláspontok egyeztetése, közös projektek támogatása (például az oktatás és a kultúra terén) vagy a civil társadalommal való fokozott együttműködés.

Az, hogy a regionális együttműködés konkrét formáinak átültetése egyik térségből a másikba sikeres-e, a politikai elitok együttműködési hajlandóságától és az egyes országok strukturális adottságaitól függ. Az együttműködés megerősítése például a kulturális és az oktatási szférában, s talán az infrastruktúra területén, akadályozó vagy hátráltató tényezők közbejötté nélkül folyhat. Más területeken azonban lehetnek olyan problémák, melyek az együttműködést fékezik. Bármilyen regionális kezdeményezés kialakítását ezért gondosan elvégzett kockázatelemzésnek kell megelőznie.

Az inspiráció más konkrét területei közül kiemelhető még a visegrádi együttműködésnek háttérrel biztosító intézményrendszer. A gyenge intézményesültség ellenére is a Visegrádi Csoport életképesnek és hatékornak bizonyult az elmúlt évek során. Az alacsony fokú intézményesültség ráadásul a V4-et az új kihívásokkal és lehetőségekkel szemben is rugalmasabbá teszi.

További inspirációt nyújthat a V4 működésében a Nemzetközi Visegrádi Alap (International Visegrad Fund) is. Az Alapnak kezdettől fogva a V4 országok közötti szorosabb együttműködés megkönnyítése és előmozdítása volt a célja, létrehozása 2000-ben a visegrádi együttműködés valódi mérföldkövének tekinthető. Az alapítása óta eltelt időszakban minden egyes pályázati határidő egyre több és több jelentkezőt vonzott. A kezdetben egyetlen pályázati programot működtető alap ma már négy pályázati programot, egy tananyag-fejlesztési egyetemi tanulmányi programot, számos diák- és kutatói ösztöndíjat, valamint művészeti alkotói ösztöndíjakat kínál.

Az alap először szerény, 500 ezer eurós költségvetéssel indult; ez 2010-re elérte a 6 millió eurót. Költségvetéséhez a V4 országok kormányai egyenként ugyanakkora összeggel – jelenleg 1,5 millió euróval – járulnak hozzá. Az egyenlő mértékű költségvetési hozzájárulás egyben azt is jelenti, hogy a négy visegrádi ország pályázói egyenlő mértékben részesednek a forrásokból. Ismerve az egyes országok méretében és népességében meglévő nyilvánvaló különbségeket, ez is bizonyítja, hogy az egyenlőség és a szolidaritás a visegrádi együttműködés vezérelvei.

Nyugat-balkáni tevékenységével összefüggésben meg kell említeni, hogy az alap 2004-ben a nem V4 országokból származó jelentkezők számára is nyitottá vált. Erre azt követően nyílt lehetőség, hogy a V4 országok kormányai elfogadták az úgynevezett Kroměříž Nyilatkozatot és a Visegrádi Együttműködés jövőbeli területeiről szóló irányelveket. A Nyugat-Balkán ezt követően hamarosan a hosszú távú prioritást élvező térségek közé került. Annak ellenére, hogy az alap rendelkezésére álló források többnyire a Keleti Partnerség országaiiba (elsősorban Ukrajnába és Belaruszba) kerültek, a Nyugat-Balkán fokozatosan felértékelődik (a legnagyobb kedvezményezettek Szerbia, Albánia és Macedónia).

Alapos érvek szólnak amellett, hogy hasonló intézmény létrehozatalára a Nyugat-Balkánon is megvan az igény. Egy ilyen alap vagy alapítvány kül-

detése a nem kormányzati szereplők – például nem kormányzati szervezetek (NGO-k), egyetemek, regionális és helyi önkormányzatok – munkájának régiós szintű támogatása lenne. Tekintetbe véve a térség országainak meglehetősen nehéz gazdasági helyzetét, a valóságtól elrugaszkodott volna azt elvárni, hogy a közös költségvetést kizárólag a Nyugat-Balkán országai adják össze. A nemzetközi közösség – így többek között a V4 – segítségére is szükség lesz, legalábbis az első néhány évben.

Következtetések

A Nyugat-Balkánon még ma is folyamatban van egy olyan fenntartható és hatékony regionális kezdeményezés kialakítása, amely regionális projektek – például nem kormányzati szereplők által létrehozott projektek – számára tudna konkrét pénzügyi segítséget nyújtani. A Regionális Együttműködési Tanács (Regional Cooperation Council, RCC) felállítása, illetve kapcsolódása a Délkelet-európai Együttműködési Folyamathoz (Southeast European Cooperation Process, SEECP) jelentős előrelépés volt, de még így is bőven maradt tennivaló.

A Visegrádi Csoport megszerzett tapasztalatait és az általa felhalmozott *know-how*-t kínálhatja a Nyugat-Balkánnak. A Nemzetközi Visegrádi Alap példája minden bizonnyal e körbe sorolandó. A V4 erőteljesebb nyugat-balkáni jelenléte emellett lehetővé tenné, hogy a Visegrádi Csoport végleg túljusson a „bővítési fáradságon” és az unióban is javítsa reputációját. A tapasztalatok átadásának kérdése ezért, úgy tűnik nemcsak a V4 2011–2012-es cseh elnökségének prioritásai között őrzi meg helyét, hanem így marad még az azt követő elnökségek idején is.

(Fordította Böszörményi Jenő)